

نقش جمال مینوچهرگان (امام زاده شاهزید اصفهان)

باز این چه شورش است که در خلق عالم است

اصغر جوانی*

ناتوانی نقاش از لحاظ مهارت و فن نقاشی آشکار است، اما آنچه برای هنرمند نقاش ارزش و اهمیت داشته، انجام وظیفه نسبت به سرور و مولایشان حسین بن علی (ع) می باشد که تمام توان عاطفی و مهارت فنی خویش را به کار گرفته است.^۱
لا یكلف الله نفساً الا و سعه^۲

۱- میرعلی هروی یک بار به شکسته نفسی در قیاس خط خود با خط سلطان علی مشهدی گفت: آنچه کمال سعی من بود به ظهور رسید. اما آن طور پختگی و لطف و استحکام به مشق صورت پذیر نیست و محض عنایت الهی است.
۲- خداوند هیچ کس را تکلیف نکند مگر به قدر توانایی او. آیه ۲۸۵، سوره بقره.

در آثار نقاشی با توجه به کثرت آن، دیوارنگاری جایگاهی خاص داشته و دارد. در عرصه دیوارنگاری ها، شمایل نگاری و توجه به نقاشی مذهبی و آراستن بقاع متبرکه، حسینیه ها و اماکن مقدس از ارزش و قداست خاصی برخوردار است.

نگارگران دوره قاجاریه، اماکن مقدس را بهترین مکان برای عرضه ذوق و نیت خویش دانسته اند. و بعضی از این مکانها را با موضوع حماسه کربلای حسینی و چهره مینوچهرگان و بزرگان و پاکان دین آراسته و مزین نموده اند، تا زوار اهل بیت (ع) را به تماشای آن بخوانند و سوز و عشق به آل عبا را دو چندان سازند. هر چند که در بعضی از موارد خام دستی و

شده است. حضرت عباس، علی اکبر و قاسم در حالی که سوار بر اسبی سفید و رشید می‌باشند، آرام و خونسرد، چالاک و پرشهامت شمشیرها را چنان فرود آورده‌اند که از فرق تا میان سینه دشمن پلید را شکافته است. یکی از بناهای متبرکه‌ای که حماسه عاشورا را با زبان تصویر به یادگار گذاشته، امام‌زاده زید معروف به شاه‌زید از بناهای معروف محله تلواسگان اصفهان می‌باشد که در سال ۹۹۴ هجری بنا شده است. بقعه، عمارت ساده‌ای است مشتمل بر دو صحن و دو اتاق کوچک. در شرق و غرب دو اتاق با درهایی به صحن راه می‌یابد که این دو اتاق الحاقی بوده و در سال ۱۰۹۷ در پی تعمیراتی که در زمان شاه سلیمان انجام گرفت به آن اضافه شده است.

از نمونه نقاشی‌هایی که در بعضی از قسمتهای پایین دیوار داخل بقعه موجود است، آشکار می‌شود که در زمان صفویه یک مجموعه نقاشی در آزاره‌های پایین به صورت تزئینات پرده‌سازی شبیه به آنچه که در کاخ چهلستون، خصوصاً در ایوان شرقی موجود است، دور تا دور داخل بقعه نقاشی شده است که بعداً در دوره قاجاریه روی آنها را با اندود گچ پوشانده‌اند و مجدداً در چهار ضلع داخل بقعه را با روایت مذهبی واقعه کربلا و شهادت امام حسین و یارانش نقاشی کرده‌اند تا زائران عاشق، حماسه و رشادت و پایمردی مردان خدا را در صحرای تفتة کربلا نظاره کنند و سیمای سبزگون و گرمی نگاه و خال هاشمی ابوالفضل‌العباس و رشادت علی اکبر را با دل داغدار بنگرند و با چشم سر، اشک جاری کنند و پاکی و دلآوری مردان خدا و بدمنظری و شقاوت و اضطراب سپاه کفر را باز هم از صفای قلم نقاش بر پهنای دیوار بقعه مشاهده کنند.

شروع روایت نقاشی قیام عاشورا از سمت راست ضلع شرقی دیوار بقعه با مجلس حضرت عباس (ع) سوار بر اسب شروع می‌شود و در انتهای سمت چپ دیوار ضلع شمالی، در مجاورت در ورودی بقعه، واقعه کربلا به پایان می‌رسد. در بالای در ورودی بقعه، داستان ضامن آهو و مسموم کردن حضرت رضا (ع) نقاشی شده است.

نگارگری عامیانه را قبل از بررسی از دیدگاه مهارتی و فنی، باید از نظر خلوص، صداقت، پاکی، یکرنگی و همدلی که مد نظر نقاش می‌باشد مورد توجه قرار دهیم. زیرا آنچه بیشتر از هر چیز در این‌گونه آثار متجلی است و در ورای صورت آشکار حس می‌شود و بر دل و جان مخاطب می‌نشیند، همان عشق به آل عبا و نیت پاک و صفای نقش و صداقت در عمل است. زیرا وقتی به حد توان کوشش شود، نیت خالص، عمل را آراسته می‌گرداند و لطف الهی مدد می‌رساند.

لطف الهی بکند کار خویش

مژده رحمت برساند سروش

گرچه وصالش نه به کوشش دهند

هرقدر ای دل که توانی بکوش

حافظ

بنابراین آنچه باید در نقاشی عامیانه مذهبی دوره قاجار جست‌وجو نمود لطف و صمیمیت و عاطفه قلبی است و کمتر مهارت و توان فنی. همچنین همدلی و یکرنگی دل و عمل است که در این ره وجود دارد و خود را آشکار می‌سازد و دل عاشق را به میدان مبارزه و رزم اهل بیت امام حسین با لشکر یزید رهسپار می‌سازد. نگارگری عامیانه مذهبی، برخوردار ساده و به دور از فن علم دارد. در این آثار، سادگی و بی‌آلایشی غریبی متبلور است. نگارگر مذهبی شناختی علمی و تخصصی از رنگ و کاربرد آن ندارد، کلاس و مدرسه‌ای هم ندیده است. اما به‌خوبی می‌داند و می‌تواند بر عناصر نقاشی تسلط داشته باشد. او به‌خوبی توانسته است با کشیدن چهره‌هایی محبوب و محجوب و با وجاهت صف معصومین را از لشکر کفر تمیز دهد و ظالمین را با چهره‌هایی خشن و تند و چشمانی شقی شخصیت‌سازی کند و با به‌کارگیری مفهوم بیانی رنگ و فرم، هر بیننده و ناظری را به عمق ماجرا رهسپار سازد. با اینکه هم نگارگر و هم مردم می‌دانند که پایان قیام عاشورا شهادت امام حسین و یارانش می‌باشد. لکن در آثار نقاشی، هرگز مغلوب شدن در برابر دشمن را در صورت و شخصیت‌سازی آنها مشاهده نمی‌کنیم، بلکه همه چهره‌ها پرشور و بانشاط و غالب بر دشمن تصویر

◀ مجلس اول

شمایل حضرت عباس (ع) پس از جنگ با کفار و دشمنان بعد از اینکه آب فرات را بر روی لشکریان حضرت امام حسین (ع) می‌پندند حضرت به نزد امام حسین (ع) می‌آید و برای رساندن آب به کودکان راهی نهر فرات می‌شود و با لشکر یزید درگیر می‌شود.

▶ مجلس دوم

این مجلس قسمتی از نبرد کربلاست که در آن حضرت علی اکبر (ع) و حضرت قاسم را در حال جنگ نشان می‌دهد. دور تا دور صحنه اجساد کفار پراکنده است.

◀ مجلس سوم

صحنه‌ای از نبرد: در این تصویر شخصیت اصلی آن - حضرت عباس (ع) - است که به سوی دشمن حمله‌ور شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
رتال جامع علوم انسانی

▶ مجلس چهارم

◀ مجلس پنجم

◀ مجلس ششم

مجلس هشتم

نقاشی این مجلس به احتمال زیاد مجلس ضیافت یزید به افتخار پیروزی است، که ۹۰٪ آن از بین رفته است.

▲ مجلس هفتم

◀ مجلس نهم

داستان ضامن آهو

▼ مجلس دهم

آخرین صحنه از نقاشی‌های بقعه شاه‌یزید، که مسموم شدن امام رضا(ع) به دست مأمون را نشان می‌دهد.

دو نفر که در پشت صحنه آخر (مجلس دهم) ایستاده‌اند، احتمالاً بانی نقاشی و خود نقاش می‌باشند که دست به سینه به حالت احترام در مقابل بارگاه امام رضا ایستاده‌اند.